

Komparativna analiza konkurentne pozicije BiH ekonomije sa implikacijama za oblikovanje politika

SAŽETAK

Brojne studije zemalja-slučajeva odnosno studije individualnih zemalja tvrde da trgovinska liberalizacija i otvorenost trgovini imaju pozitivan utjecaj na ekonomski rast zemlje. Čak i ako izvjesna skorija istraživanja bacaju sumnju na jačinu te veze, opći je dojam da vanjska trgovina ima pozitivan učinak na ekonomski rast, posebice zemalja s malim tuzemnim tržištem.

Da bi kao zemlja s višim srednjim dohotkom dostigla zemlje s visokim dohotkom, BiH mora uveliko povećati veličinu izvoza per capita. Cilj izvozno-vođene strategije nije povećati trgovinski suficit i devizne rezerve (kao što se nekoć smatralo, poglavito u doba merkantilnog kapitalizma) nego postupno povećavati produktivnu zaposlenost i uvoz te izvoz i tako ostvarivati brži rast.

Razina izvoza BiH je u odnosu na referentnu skupinu zemalja vrlo niska. Izvoz per capita je dvostruko niži od prosjeka izvoza per capita zemalja kandidatkinja za EU članstvo (Makedonija, Hrvatska), a od naprednih tranzicijskih zemalja (Slovačka, Slovenija) skoro 12 puta.

BH izvoz je vrlo uzak geografski i tehnološki. Preko $\frac{3}{4}$ ukupnog izvoza otpada na zemlje trokuta Rim-Berlin-Beograd (Italija, Njemačka, Austrija, Slovenija, Hrvatska, Srbija, Mađarska, Češka, Slovačka). Na izvoz u EU opada preko $\frac{1}{2}$, a na izvoz u CEFTu preko $\frac{1}{3}$ ukupnog BH. izvoza. Na izvoz visoke tehnologije otpada 3 % ukupnog izvoza industrijskih proizvoda, što znači da ga, bez ikakave sumnje, treba potrostručiti.

Budući da izvoz pokazuje relativne znake slabosti još od 2002., što se dodatno pogoršalo uslijed globalne ekonomske krize, koja je dovela i do apsolutnog smanjenja izvoza tijekom prve polovice 2009., neminovno se nameće pitanje konkurentnosti BH. izvoza odnosno internacionalne konkurentnosti BH. ekonomije.

Temeljni izazov BH ekonomije je nekonkurentnost. BiH pripada najmanje konkurentom regionu Europe, kojega čine tranzicijske ekonomije Jugoistočne Europe. S druge strane, za uključenje u EU nužno je da zemlja ispunjava „kopenhagenske kriterije“, što znači da mora imati konkurentnu ekonomiju.

Da bi BiH dostigla najmanje konkurentne zemlje članice EU, treba joj barem 8-10 godina, jer zemlje na stupnju razvoja na kojem je BiH u prosjeku popravljaju svoju poziciju za 2-4 mjesta godišnje.

BiH se nalazi u „zameci srednjeg dohotka“, stiješnjena zemljama s niskim dohocima koje konkuriraju niskim nadnicama i zemalja s visokim dohocima, koje konkuriraju visokotehnološkim dobrima. Za ostvarenje tranzicije od zemlje sa visokim srednjim dohotkom do zemlje s visokim dohotkom potrebne su nove strategije, koje trebaju jasno kazati u kojim oblastima se BiH treba globalno specijalizirati, odnosno postići ekonomiju obima i tehnološko liderstvo.

Jedan od javnih razloga niske srednjoročne konkurentnosti BiH je nizak obuhvat obrazovanjem, koji je, uz Albaniju, najniži u Europi. Trebalo bi ga povećati za trećinu da se dostigne europska razina. Stoga BiH ima nedovoljno izobraženo stanovništvo, jer svega 7.1 % stanovništva starije od 15 godina ima poslijesrednjoškolsko obrazovanje (viša škola, fakultet, magisterij, doktorat). Posebno je kritično stanje s obukom uposlenika firmi, jer veoma mali broj firmi pruža internu ili osigurava vanjsku obuku.

Pored obrazovanja, BiH zaostaje za europskim zemljama i u oblasti informaciono-telekomunikacionih tehnologija, posebice u oblasti mobilnih telefona, širokopojasnog Interneta i personalnim kompjutorima. Jedino Moldova i Albanija zaostaju za BiH u tim oblastima. To je drugi javni razlog niske srednjoročne konkurentnosti BH ekonomije.

Pojavni uzrok niske dugoročne konkurentnosti su nerazvijene institucije, prije svega socijalne infrastrukture i političke institucije upravljanja ekonomijom i društvom.

U cjelini uzevši, niska razina BH. konkurentnosti znači nisku razinu tzv. aplikativne konkurentnosti. Ona znači da zemlja ima neadekatno obrazovanje i obuka uposlenika, nisku razinu investicija u opremu i niska razina upravljanja društvom i ekonomijom.

Istraživanje realne u odnosu na procijenjenu konkurentnost BiH potvrdilo je djelomično prvu hipotezu istraživanja po kojoj BiH ima veći nivo produktivnosti i bolji rang u produktivnosti, nego u procijenjenoj konkurentnosti u okviru promatranih klastera zemalja. Hipoteza se potvrdila u dijelu koji se odnosi na klaster zemalja koje su bliže nivou razvijenosti BiH, posebno zemalja CEFTA klastera. Isti se nalazi odnose i na uspoređenje konkurentnosti BiH sa klasterom EU-10 zemalja. Prva hipoteza nije potvrđena za klaster EU-17, prema kome BiH ima realnu konkurentnost na nižem nivou od procijenjene konkurentnosti. Objašnjenje ovakvog stanja leži u činjenici da je razlika u realnoj konkurentnosti klastera EU-17 u odnosu na klaster EU-10 znatno veća od razlike između realne konkurentnosti klastera EU-10 i klastera CEFTA zemalja.

Samo djelomično je potvrđena druga hipoteza po kojoj BiH ima u jednom broju sektora veći nivo i viši rang produktivnosti u odnosu na vlastiti rang procijenjene konkurentnosti i konkurentnost zemalja pojedinih klastera - pozicija overperformer-a. Potvrda te hipoteze uočena je samo kod djelatnosti poljoprivrede, šumarstva, lova i ribolova (NACE kod A, B). Izvjesna doza optimizma je prisutna u pokazateljima realne produktivnosti u sektoru usluga. Na primjer, produktivnost BiH u financijskim uslugama i poslovanju sa nekretninama je lošija u uspoređenju sa klasterom CEFTA za svega 0,1 standardne devijacije, dok je u djelatnostima trgovine, hotelijerstva i saobraćaja produktivnost niža u odnosu na klaster EU-10 zemalja za 0,21 standardne devijacije. To ukazuje na veliki potencijal rasta produktivnosti u sektoru usluga.

U potpunosti je dokazana treća hipoteza po kojoj BiH ima u jednom broju sektora niži nivo i niži rang produktivnosti u odnosu na vlastiti rang procijenjene konkurentnosti i konkurentnost zemalja pojedinih klastera – pozicija underperformer-a. Naime, sve djelatnosti u BiH, osim poljoprivrede i šumarstva, imaju nižu produktivnost u odnosu na sva tri klastera zemalja. Međutim, potrebno je uočiti intenzitet razlika u produktivnosti u pojedinim djelatnostima između BiH i klastera zemalja sa kojima se BiH komparira.

Tabela A. Z skor po djelatnostima i klasterima

Djelatnosti	CEFTA	EU-10	EU-17
A, B	2,1	3,1	1,62
C, D, E	-0,49	-1,26	-3,09
F	-0,39	-0,44	-3,09
G, H, I	-0,35	-0,21	-3,38
J, K	-0,12	-0,29	-0,93
L, M, N, O	-0,1	-1,06	-2,82

Iz pregleda danog u tabeli A. vidljivo je da u produktivnosti BiH u okviru CEFTA klastera konkurentnost raste idući od prerađivačke proizvodnje, preko građevinarstva do sektora usluga. To je jasan dokaz da djelatnosti u kojima je produktivnost pokretana tržišnim snagama, prije svega rastom tražnje i atraktivnošću za domaće i strane investitore, bilježe manja zaostajanja u produktivnosti. To važi za sektor usluga koji bilježi snažnu ekspanziju u BiH. Skoro identične tendencije su uočljive i u odnosu na klaster EU-10, naravno sa većim negativnim razlikama u z skor. Druge djelatnosti, za koje je potrebno razviti odgovarajuće politike razvoja i jačanja konkurentnosti, kao što su prerađivačka industrija, elektroenergetika, građevinarstvo i druge, pokazuju sva ograničenja nestimulativnog konteksta konkurentnosti i poslovne okoline u BiH. Što se tiče uspoređenja produktivnosti BiH sa klasterom EU-17, razlike su značajnije, a proizlaze iz razlika u razvojnom stadiju tih zemalja u odnosu na BiH.

Četvrta hipoteza po kojoj razvoj konkurentnosti BiH nije moguć samo na bazi tržišnih poticaja, potrebne su integralne politike konkurentnosti, aktivne mjere promocije razvoja i efikasne institucije za upravljanje konkurentnošću na odabranim tržišnim područjima jasno se potvrđuje. Rezultati istraživanja pokazuju da BiH ima efikasnost korištenja aktiviranih resursa, prije svega rada, na nivou prosjeka klastera CEFTA. Međutim, radi se o niskom obimu aktiviranih resursa, koji onemogućavaju blagostanje građana u BiH. Mikroekonomske politike treba da pokrenu mobilizaciju neiskorištenih resursa – ljudskog potencijala, prirodnih resursa i naslijeđenog kapitala. Radna snaga 2007. godine čini svega 43,9% radno sposobnog stanovništva BiH i procent aktiviteta je nepromijenjen u 2008. godini. U isto vrijeme u CEFTA zemljama kreće se oko 55% radno sposobnog stanovništva, a u EU-27 na nivou od oko 71%. Stopa zaposlenosti, kao odnos broja uposlenih prema radno sposobnom stanovništvu iznosi u BiH u 2007. godini 31,2% i podiže se u 2008. godini na 33,6%. Stopa nezaposlenosti, kao odnos broja nezaposlenih prema radnoj snazi, iznosio je 29,0% u 2007. i pada u 2008. godini na 23,4%.

U zaključku se može istaći da je ovo istraživanje potvrdilo da realna produktivnost u velikoj mjeri ovisi o kontekstu konkurentnosti i kvalitetu poslovne okoline i kvalitetu strategija i poslovnih operacija kompanija. Dokazano je da produktivnost kao mjera realne konkurentnosti ovisi o procijenjenoj konkurentnosti, s tim da kvantitativna mjera slaganja bilježi izvjesna odstupanja. Ovo je važno zbog toga što sistematski napor za unapređenje konkurentnosti uvijek vodi rastu produktivnosti, i obratno, bez napora za unapređenje osnova konkurentnosti, teško je osigurati rast produktivnosti. U preporukama se ističu četiri ključna područja djelovanja u kreiranju javnih politika konkurentnosti.

- 1 Intenziviranje obima ekonomskih aktivnosti. To je moguće postići produktivnom mobilizacijom resursa razvoja u zemlji koji su u velikoj mjeri neiskorišteni. Intenziviranje zahtjeva i osiguranje novih resursa u prvom redu kapitala i novih

tehnologija. Politike promocije investicija idu u sam vrh, s obzirom na razvojni stadij u koji BiH ulazi, a to je efikasnošću vođen razvoj, u kome su investicije ključna pokretačka snaga razvoja.

- 2 Podizanje efikasnosti u ekonomiji BiH, koje mora biti usmjereno ka reformama javnog sektora i utjecajima na poslovni sektor, te privatizaciji i restrukturiranju privatiziranih kompanija. Tu se također mora uključiti restrukturiranje javnih poduzeća i podizanje efikasnosti u tom sektoru.
- 3 Unapređenje poslovnog ambijenta podrazumijeva bitne reforme u domenu poboljšanja investicionog ambijenta i ukidanja barijera biznisu. Ovdje se posebno ističu industrijska politike, kojima bi trebalo stvoriti poticaje za konkurentnost industrija sa izgledima za rast konkurentnosti podrškom u distribuciji javnih resursa. U prioritetima mora biti jačanje fizičke i intelektualne infrastrukture za podizanje inovativnog kapaciteta industrija i klstersko organiziranje kompanija u njima (poduzetničke zone, tehnološki parkovi, istraživačko-razvojni centri), te suradnja privrede sa univerzitetima.
- 4 Jačanje konkurentnosti na kompanijskom nivou, što podrazumijeva generiranje novih kompanija i podizanje efikasnosti postojećih. Posebno je značajno generiranje novih malih i srednjih kompanija, razvijanje poduzetničkih jedinica u poljoprivredi, turizmu i sektoru poslovnih usluga. Treba razviti stimulatívne mjere za prelazak mikro biznisa u formalni sektor. Promocija stranih direktnih investicija je važna za privlačenje greenfield investicija sa tehnološki naprednim biznisima. U podizanju efikasnosti postojećih biznisa važna je podrška privatiziranim poduzećima koja nemaju jasnu stratešku orijentaciju. Javne resurse kroz razne oblike tehničke pomoći treba usmjeriti razvijanju upravljačkih i ekspertskih vještina u oblasti marketing, posebno brandinga, internacionaliziranja kompanija i podrške u osvajanju međunarodnih standarda kvaliteta i sigurnosti za pristup globalnim tržištima.

Da bi se prevladalo postojeće stanje odnosno popravila konkurentnost BH ekonomije nužno je razviti klaster politiku (čiji ključan srednjoročni sastojak treba biti privlačenje inozemnih izravnih investicija i transnacionalnih kompanija), formirati Vijeće za konkurentnost kao tijelo ekonomsko-socijalnog partnerstva, žurno provesti stres test konkurentnosti (temeljem 20-tak ključnih varijabli), ustanoviti kratkoročne prioritete te uspostave konkurentnosti i donijeti kratkoročni (dvogodišnji) program uspostave konkurentnosti kako bi zemlja spremno dočela razdoblje poslije Globalne ekonomske krize.